

Jerzy **Platajs**

Zbrodnia katyńska

**Zeznania świadków przed polskimi sądami
wojskowymi (1943–1946)**

Gdańsk 2016

Recenzenci: prof. dr hab. Wojciech Materski, prof. dr hab. Jan Sziling

Redakcja: Anna Kaniewska

Korekta: Urszula Włodarska, Klaudia Drózdź, Joanna Forsyjak / e-DYTOR

Indeksy: Iwona Karwacka / e-DYTOR

Konsultacja merytoryczna: Jolanta Adamska

Projekt okładki i stron tytułowych: Magdalena Błażków KreacjaPro

Na okładce fotografia przedstawiająca ekshumowane zwłoki polskich oficerów,
jeńców wojennych zamordowanych przez NKWD w 1940 r., Katyń, 21 kwietnia 1943 r.,
Bundesarchiv, Bild 209-06 / fot. Jakob Jahn

Copyright © 2016 by Author and Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

ISBN 978-83-63029-75-3

WYDAWCA

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

ul. Długa 81-83, 80-831 Gdańsk

tel. +48 58 323-75-20, fax + 48 58 323-75-30

e-mail: sekretariat@muzeum1939.pl

www.muzeum1939.pl

Skład i łamanie:

studio 66a – Piotr Górski

Druk i oprawa:

OMIKRON Sp. z o.o.

Stare Babice

Spis treści

Wstęp	9
--------------------	---

Protokoły przesłuchań	49
------------------------------------	----

Kozielsk.	49
----------------	----

Nr 1	1943 kwiecień 23, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych por. lek. rez. Adama Straszynskiego, byłego jeńca obozu w Kozielsku	49
Nr 2	1943 maj 6, m[iejsce] p[ostoju] – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy 1. Dywizji Grenadierów ppor. rez. kaw. Edmunda Kowalewskiego, byłego jeńca obozu w Kozielsku	65
Nr 3	1943 maj 6, [Edynburg] – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy przy 1. Dywizji Grenadierów por. Ludwika Jaksztasa, byłego jeńca obozu w Kozielsku	73
Nr 4	1943 maj 7, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie ppor. rez. Leona Grzywiny, byłego jeńca obozu w Kozielsku	82
Nr 5	1943 maj 8, Edynburg – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy przy 1. Dywizji Grenadierów ppor. rez. Wiktora Markiewicza, byłego jeńca obozu w Kozielsku	94
Nr 6	1943 maj 8, Edynburg – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy 1. Dywizji Grenadierów ppłk. w st. sp. Włodzimierza Missiuro, byłego jeńca obozu w Kozielsku	101
Nr 7	1943 maj 10, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie por. Jana Kazimierza Mintowt-Czyża, byłego jeńca obozu w Kozielsku	106
Nr 8	1943 maj 10, Blackpool – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie por. rez. Jana Rodziewicza, byłego jeńca obozu w Kozielsku	115

Nr 9	1943 maj 10, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie por. pil. Piotra Klimana, byłego jeńca obozu w Kozielsku	130
Nr 10	1943 maj 11, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie por. Piotra Króla, byłego jeńca obozu w Kozielsku.	135
Nr 11	1943 czerwiec 6 – Pisemne zeznanie kmdr. por. Stanisława Dzienisiewiczza, byłego jeńca obozu w Kozielsku, przesłane do Morskiego Sądu Wojennego w Londynie	140
Nr 12	1943 maj 21, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie ppor. posp. rusz. Waława Komarnickiego, byłego jeńca obozu w Kozielsku	146
Nr 13	1943 maj 28, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez Polski Morski Sąd Wojenny w Londynie kmdr. por. Waława Żejmy, byłego jeńca obozu w Kozielsku	158
Nr 14	1943 maj 31, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie st. sierż. pchor. rez. lot. Zdzisława Kołodzieja, byłego jeńca obozu w Kozielsku	167
Nr 15	1943 czerwiec 1, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie sierż. pchor. sł. st. lot. Władysława Jana Furtka, byłego jeńca obozu w Kozielsku	171
Nr 16	1943 czerwiec 9, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez Polski Morski Sąd Wojenny w Londynie por. mar. woj. Juliana Ginsberta, byłego jeńca obozu w Kozielsku	175
Nr 17	1943 czerwiec 11, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie st. sierż. pchor. lot. Jana Wąsowskiego, byłego jeńca obozu w Kozielsku	186
	Starobielsk.	190
Nr 18	1943 maj 8, Edynburg – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy przy 1. Dywizji Grenadierów w Edynburgu sierż. pchor. Jana Kafa, byłego jeńca obozu w Starobielsku	190
Nr 19	1943 maj 8, Edynburg – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy przy 1. Dywizji Grenadierów w Edynburgu ppor. Mieczysława Kawy, byłego jeńca obozu w Starobielsku	198

Nr 20	1943 czerwiec 11, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych w Londynie plut. pchor. lot. Jana Świdierskiego, byłego jeńca obozu w Starobielsku.	208
Ostaszków		212
Nr 21	1943 maj 7, [Edynburg] – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy przy 1. Dywizji Grenadierów bomb. Bolesława Mataczyny, byłego jeńca obozu w Ostaszkwie	212
Nr 22	1943 maj 7 – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 1 Sąd Polowy przy 1. Dywizji Grenadierów kpt. sł. st. Stanisława Michułki, byłego jeńca obozu w Ostaszkwie	216
Nr 23	1943 czerwiec 7, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych szer. lot. Wacława Wasilewskiego, byłego jeńca obozu w Ostaszkwie	223

Zeznania świadków w 1945 i 1946 r. 227

Nr 24	1945 grudzień 23, m[iejsc]e p[ostoju] – Przesłuchanie przez 13 Sąd Polowy D[owództwa] JWSW w charakterze świadka ppłk. art. [Józefa Lisa], byłego jeńca obozu w Starobielsku.	227
Nr 25	1946 maj 22, Meppen – Przesłuchanie przez sąd polowy w charakterze świadka Iwana Kriwoziercewa, byłego mieszkańca Nowych Batok koło Lasu Katyńskiego	231
Nr 26	1946 wrzesień 3, Londyn – Przesłuchanie w charakterze świadka przez 9 Sąd Polowy Naczelných Władz Sił Zbrojnych Kazimierza Skarzyńskiego, sekretarza generalnego Zarządu Głównego PCK w latach 1940–1945	239

Aneksy 251

Nr 1	1952 kwiecień 17, Londyn – Przesłuchanie byłego ministra obrony narodowej w rządzie polskim na wychodźstwie gen. dyw. Mariana Kukieła przez Komisję Kongresu Amerykańskiego na temat jego działań po ujawnieniu zbrodni katyńskiej	251
Nr 2	1941 październik 15, [Londyn] – Sprawozdanie Wacława Komarnickiego, złożone Premierowi Władysławowi Sikorskiemu po powrocie ze Związku Radzieckiego	263
Nr 3	1943 maj 24 – Relacja pisemna sierż. pchor. Władysława Jana Furtka przesłana do Inspektoratu Lotnictwa, Wydział Wywiadu Obronnego.	269

Nr 4	1943 wrzesień 27 – październik 6, Londyn – Protokół spisany w Ministerstwie Obrony Narodowej na podstawie relacji sierż. pchor. Władysława Jana Furtka	272
Nr 5	1943 kwiecień 27, ORP „Piorun” – Relacja pisemna kmdr. por. Stanisława Dzienisiewicza, przekazana do Wydziału Politycznego Ministerstwa Obrony Narodowej	295
Nr 6	1971 styczeń–marzec – Relacja z pobytu w Kozielsku kmdr. por. Stanisława Dzienisiewicza opublikowana w: „Nasze Sygnały”, nr 123.	297
Nr 7	1942 maj 28, Kujbyszew – Oświadczenie por. rez. Stanisława Swianiewicza złożone w ambasadzie polskiej w ZSRR	311

Wykaz nr 1

Jeńcy zamordowani w 1940 r., których nazwiska zostały wymienione w protokołach	315
--	-----

Wykaz nr 2

Jeńcy wymienieni przez zeznających, których nazwiska nie figurują na „listach śmierci”, a także w spisach ocalałych	397
---	-----

Wykaz skrótów	403
-------------------------	-----

Bibliografia selektywna	409
-----------------------------------	-----

Summary	413
-------------------	-----

Indeks nazwisk	419
--------------------------	-----

Indeks nazw geograficznych	437
--------------------------------------	-----

Plany i fotografie	445
------------------------------	-----

Źródła planów i fotografii	463
--------------------------------------	-----

Wstęp

Zbrodnia katyńska, pomimo bardzo już bogatej literatury naukowej, opartej na obfitym, aczkolwiek ciągle jeszcze niepełnym materiale źródłowym, ma wciąż niewyjaśnione „białe plamy”, a także aspekty, które uszły dotychczas uwagi historyków.

Do takich niezbadanych do tej pory tematów należą czynności podjęte przez polskie sądy wojskowe¹ po ujawnieniu 11 kwietnia 1943 r. przez Niemców masowych grobów zamordowanych oficerów Wojska Polskiego – jeńców obozu specjalnego NKWD w Kozielsku – w Lesie Katyńskim pod Smoleńskiem².

Wiarygodność niemieckich informacji, tj. istnienie grobów polskich oficerów, potwierdziły relacje złożone po wyjeździe na miejsce dwóch grup Polaków „zaproszonych” przez Niemców do Katynia. W dniu 11 kwietnia 1943 r. do Lasu Katyńskiego przybyła 6-osobowa delegacja „przedstawiciele społeczeństwa polskiego”³, tj.: naczelny dyrektor Rady Głównej Opiekuńczej⁴ dr Edmund Seyfried, pisarze Ferdynand Goetel i Jan Emil Skiwski, lekarze dr Konrad Orzechowski z Zarządu Miejskiego Warszawy i dr Edward Grodzki z Polskiego Komitetu Opiekuńczego Warszawa-Miasto oraz robotnik z Krakowa Urban Franciszek Prochownik. 16 kwietnia w Katyniu znaleźli się przedstawiciele Polskiego Czerwonego Krzyża, z sekretarzem generalnym Kazimierzem

¹ Mowa o sądach wojskowych działających przy polskich władzach na uchodźstwie w Londynie (na ten temat zob. dalej).

² 11 IV 1943 r. niemiecka Agencja Transocean podała informację o odkryciu masowego grobu ze zwłokami 3000 polskich oficerów (w kolejnych komunikatach liczba ta „urosla” do 10–12 tys.), zabitych w lutym i marcu 1940 r. przez GPU (radziecką policję polityczną, poprzednia nazwa NKWD). Następnego dnia wiadomość tę przekazało Radio Berlin z uzupełnieniem, że chodzi o jeńców radzieckiego obozu w Kozielsku. W kolejnych tygodniach doniesienia na ten temat dominowały w niemieckich środkach masowego przekazu.

³ Taki był zamysł Niemców co do sformowania tej grupy.

⁴ Rada Główna Opiekuńcza (RGO) – polska organizacja charytatywna utworzona w 1940 r. w Generalnym Gubernatorstwie za zgodą i pod kontrolą niemieckich władz okupacyjnych. Na jej działalność opiekuńczą składało się m.in. zakładanie sierocińców, punktów pomocy medycznej, rozdawnictwo odzieży, obuwia, żywności, wysyłka paczek dla jeńców wojennych i więźniów.

Skarżyńskim na czele. Po powrocie do kraju zarówno Goetel i Seyfried, jak i Skarżyński złożyli pisemne sprawozdania, potwierdzające autentyczność mogli⁵. Swoje spostrzeżenia przekazali też członkom władz Polskiego Państwa Podziemnego⁶. Meldunki o sprawie trafiły do rządu polskiego w Londynie. Informacje Goetla i Skarżyńskiego, zawarte w ich relacjach, dotyczyły też, według znalezionych przy zwłokach dokumentów, kwestii czasu popełnienia zbrodni, tj. wiosny 1940 r. Tym samym pośrednio wskazali oni na sprawców mordu dokonanego na polskich oficerach z obozu kozielskiego⁷.

Od tego momentu rząd polski, działający na uchodźstwie w Londynie, miał obowiązek podjąć kroki zmierzające do ustalenia i osądzenia sprawców zbrodni popełnionej na obywatelach polskich – kilku tysiącach wojskowych – niemal wyłącznie oficerach, jeńcach wojennych⁸, wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r.

Przypomnijmy: po wkroczeniu Armii Czerwonej w dniu 17 września na ziemię II Rzeczypospolitej do radzieckiej⁹ niewoli dostało się 240–250 tys. żołnierzy polskich wszystkich stopni, w tym około 10 tys. oficerów. 19 września 1939 r. komisarz ludowy obrony ZSRR, Klimient Woroszyłow, wydał rozkaz przekazania wszystkich jeńców Komisariatowi Ludowemu Spraw Wewnętrznych (NKWD), kierowanemu przez Ławrientija Berię. Było to sprzeczne zarówno z konwencją haską, jak i genewską, według których całkowitą odpowiedzialność

⁵ Sprawozdania Goetla i Seyfrieda noszą datę 13 IV 1943 r., Skarżyńskiego – 17 IV 1943 r.

⁶ Goetel relację z wyjazdu złożył na spotkaniu w obecności gen. Stefana Roweckiego („Grotta”), Komendanta Głównego AK, Skarżyński zaś 17 kwietnia podczas rozmowy ze Stefanem Korbońskim, szefem Kierownictwa Walki Podziemnej przy Delegaturze Rządu na Kraj (J. Adamska, A. Przewoźnik, *Kazimierz Skarżyński (1887–1962). W imię prawdy o zbrodni katyńskiej*, Warszawa 2015, s. 107).

⁷ Więcej na ten temat zob. A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyń. Zbrodnia. Prawda. Pamięć*, Warszawa 2010, s. 208–215.

⁸ Mimo że radzieckie władze określały Polaków osadzonych w obozach Kozielsk, Starobielsk i Ostaszków mianem jeńców wojennych, to faktyczny ich status nie był jednak taki oczywisty. W prawie międzynarodowym (konwencja haska z 1907 r. i konwencja genewska z 1929 r.) jeńcem wojennym jest żołnierz regularnych sił zbrojnych zorganizowanych w formacji lub z formacji ochotniczej, który walczył z agresorem. Chociaż ZSRR nie podpisał tych konwencji, to jednak w 1931 r. opracował regulamin dot. jeńców wojennych, którego wykładnia była ludzaco podobna do tych zawartych w prawie międzynarodowym.

⁹ W kwestii terminologii radziecki/sowiecki przyjęto tu stosowanie terminu „radziecki” i wszelkich jego nazw pochodnych (Związek Radziecki, ZSRR etc.), gdyż według współczesnych reguł językowych jest to nazwa poprawna oraz nienacechowana negatywnie. Terminologię oryginalną, która w większości zawiera przymiotnik „sowiecki”, i wszelkie jego nazwy pochodne, np.: Sowiet, Związek Sowiecki, Sowiety etc., pozostawiono natomiast w tekstach źródłowych i cytatach.

za zdrowie i życie wojskowych z armii nieprzyjaciela [!]¹⁰ ponosiły rząd i dowództwo sił zbrojnych kraju, który ich wziął do niewoli.

19 września 1939 r. Beria wydał rozkaz (nr 0308) o utworzeniu przy NKWD ZSRR Zarządu do spraw Jeńców Wojennych (ZJW) oraz o organizacji obozów dla jeńców, m.in. w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie. Tą samą datą opatrzone zostały przez Radę Ekonomiczną Rady Komisarzy Ludowych Regulamin postępowania z jeńcami wojennymi¹¹.

Na mocy dyrektywy Berii z 3 października 1939 r., nakazującej dokonanie podziału jeńców wojennych i skierowanie ich do właściwych obozów, Starobielsk stał się obozem dla generałów i oficerów oraz wyższych urzędników państwowych i wojskowych, Ostaszków zaś – dla funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu, żandarmów, strażników więziennych i policjantów. W Kozielsku zgromadzono szeregowców z terenów polskich okupowanych przez Niemców. Jednakże na skutek przeładowania obozu starobielskiego rozporządzeniem szefa ZJW mjr. Piotra Soprunienki z 23 października 1939 r. również Kozielsk stał się obozem specjalnym NKWD, przeznaczonym dla oficerów oraz wyższych urzędników państwowych i wojskowych¹².

8 października 1939 r. w Kozielsku przebywało 9045 jeńców, w Starobielsku – 7352, w Ostaszkowie – 9131¹³. W listopadzie 1939 r. władze obozowe wydały pozwolenie na wysyłanie korespondencji do rodzin – jednego listu lub kartki na miesiąc, z zastrzeżeniem, że nie wolno pisać o sobie jako o jeńcu wojennym¹⁴.

¹⁰ Podstawowym aktem prawa międzynarodowego regulującym sytuację jeńców wojennych była konwencja haska IV z 1907 r., w której (w rozdziale II) został szczegółowo opisany sposób traktowania jeńców wojennych – żołnierzy przeciwnej strony walczącej, zagarniętych do niewoli. Rozszerzeniem tego dokumentu była konwencja genewska z 27 VII 1929 r., dotycząca traktowania jeńców wojennych. Żaden z tych dokumentów, jak wspomniano wyżej, nie został podpisany przez ZSRR, aczkolwiek konwencję haską wcześniej podpisała Rosja. Stąd też Związek Radziecki nie czuł się w obowiązku, by przestrzegać zasad zawartych w obu konwencjach, mimo iż przed wojną niejednokrotnie zapewniał, że będą one respektowane. Powoływał się też na nie w 1942 r. w odniesieniu do traktowania jeńców radzieckich przez Niemcy, podkreślając, że ZSRR zawsze je honorował. Faktycznie jednak w ZSRR obowiązywały jego własne przepisy prawne dotyczące jeńców wojennych (zob. niżej).

¹¹ *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 1: *Jeńcy niewypowiedzianej wojny: sierpień 1939 – marzec 1940*, red. W. Materski i in., Warszawa 1995, s. 79–83, 88–92. Regulamin postępowania z jeńcami wojennymi, opracowany przez Moskwę w 1931 r., nie uzyskał wówczas formalnej mocy prawnej, stąd też dopiero po wydaniu przez Berię rozkazu nr 0308, powołującego się na tenże regulamin, 20 IX 1939 r. przyjęła go obradująca właśnie Rada Ekonomiczna, organ Rady Komisarzy Ludowych, antydatując na 19 września (informacja prof. W. Materskiego).

¹² Zob. *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 1: *Jeńcy...*, s. 131–132, 135–137, 212.

¹³ Zestawienie ZJW, *ibidem*, s. 156.

¹⁴ Zob. protokół przesłuchania Adama Straszynskiego, dok. nr 1.